

Hoofdstuk 1

Het ontstaan en de ontwikkeling van culturen, talen en religies

Wij mensen kunnen nadenken over ons gedrag en leren van het verleden. Maar waarom organiseren we onze wereld dan niet beter? We willen het natuurlijk allereerst goed hebben voor onszelf en onze naasten. Dat heet eigenbelang. Maar daarnaast zijn mensen ook sociale wezens met een gezonde dosis altruïsme. We willen ook dat onze iets verdere naasten het goed hebben. Deze goede bedoelingen zijn af te leiden uit de preken in de kerk, de ingezonden stukken in de krant, de verkiezings- en partijprogramma's en de resoluties die worden aangenomen door de VN, de G20 of door ons eigen parlement.

De NASA heeft een belangrijke rol gespeeld in het ontstaan van een mondiaal bewustzijn. De publicatie van de eerste foto's vanuit de ruimte deed ons beseffen dat wij met z'n allen een kleine, mooie planeet delen. Hoe zorgen we ervoor dat we het met z'n állen goed hebben op die planeet? Wie of wat stuurt de processen op onze aarde, op ons Spaceship Earth? Of doen wij mensen, net als bijvoorbeeld bacteriën, ook gewoon alleen maar ons ding? We kopen immers pindaas, zitten in de gemeenteraad, sturen soldaten naar Afghanistan, geven aan giro 555, krijgen kinderen, worden ziek, zwak of misselijk en gaan op vakantie, zonder erg veel sturing van bovenaf. Om maar enkele dingen te noemen. Wat weten we van de besturingssystemen op onze aarde? Wat doen al die mensen aan boord? Hoe heeft de sociale organisatie op onze planeet zich ontwikkeld?

Zwaarden, paarden en ziektekiemen

Gedurende vele duizenden jaren zwierf de mensheid in kleine nomadische groepjes over de aarde. In stammen, clans of families met een maximale omvang van zo'n dertig tot hooguit honderdvijftig mensen. Dit was al die tijd, gegeven de beschikbare technologie en de hulpbronnen in de natuur, de maximale omvang waarin zo'n groep in haar levensonderhoud kon voorzien. Iedere groep, stam of clan werd bijeengehouden door de gemeenschappelijke rituelen, gebruiken, taal, zeden en gewoonten. Die gezamenlijke cultuur zorgde voor een gevoel van samenhang, van verbondenheid en voor het zich verantwoordelijk elkaar als leden van de groep. Gedurende duizenden en duizenden jaren vormden de verhalen,

sagen en mythen die bij het kampvuur werden verteld daarmee het bindmiddel dat de groep bijeenhield. En tevens vormden deze de bron voor de overdracht van de groeps kennis en -wijsheid. Hier werd de basis gelegd voor de rijkdom aan talen, religies en gewoonten zoals die tegenwoordig op aarde voorkomen.

Cultuur was binnen deze groepen, zoals gezegd, de bindende kracht. Maar cultuur is ook een scheidende kracht. Al deze heldendichten, al deze verhalen versterkten ook een 'wij-' en 'zij-' beeld en leidden daarmee tot culturele isolatie. Deze wij-/zij-beelden mondden uit in bloedige stammentwisten en uiteindelijk zelfs in genetische isolatie. Geleidelijk aan verschilden deze groepen dus niet alleen meer in hun cultuur, maar ook in genetische en raciale eigenschappen. Zo is de mensheid langzaam uiteengevallen in vele verschillende volkeren en rassen.

De duizenden jaren oude centrifugale krachten die dit grote uiteenvallen veroorzaakten, hadden ook hun tegenkrachten. Grote rijken en grote religies verenigden soms tijdenlang grote groepen mensen. Denk aan het Chinese, Perzische, Griekse en Romeinse rijk en aan het ontstaan van Hindoeïsme, Christendom en Islam.

In een boek met de intrigerende titel 'Zwaarden, Paarden en Ziektekiemen' beschrijft Jared Diamond het proces waarin de verschillende culturen en beschavingen zich naast en met elkaar hebben ontwikkeld. Hij begint met de vraag waarom het logisch is dat de Spanjaarden ooit Zuid-Amerika veroverden en dat de Azteken nooit naar Europa kwamen. Om deze (en andere vragen) te beantwoorden, identificeert hij vervolgens een aantal factoren die volgens hem de ontwikkeling van de beschavingen hebben beïnvloed.

De eerste factor is de omvang van de landmassa. Eurazië heeft overduidelijk de grootste landmassa op aarde. Veel groter dan bijvoorbeeld Australië of Zuid-Amerika. En hoe groter de landmassa, hoe meer soorten planten en dieren en hoe meer variëteiten daarop voorkomen. Dus ook hoe meer mogelijkheden er zijn voor de mensen in dat gebied om deze planten en dieren te leren gebruiken als voedsel of lastdier. Dan haalt Diamond er een tweede belangrijke factor bij: de invloed van het klimaat. Eurazië had niet alleen de meeste soorten planten en dieren, maar ook de langste oost-west-as. Diamond wijst erop dat planten, mensen en dieren zich makkelijker langs de oost-west-as verplaatsen, met een

gelijksoortig klimaat, dan langs de noord-zuid-as, waarlangs veel grotere verschillen in klimaat voorkomen. Dit heeft geleid tot het op grote schaal uitwisselen van de gedomesticeerde plant- en diersoorten langs de oost-west-as in Europa en Azië. Mensen in Eurazië beschikten dus al vroeg over een grote variëteit van bruikbare planten en dieren. Door het grote aantal gedomesticeerde planten en dieren ontstonden grote voedseloverschotten. Dit heeft weer geleid tot grotere gemeenschappen en, zo laat Diamond zien, in grotere gemeenschappen met grotere voedseloverschotten ontwikkelde zich allerlei nieuwe technologie.

Er kwamen bijvoorbeeld getemde paarden (en geen getemde zebra's), stalen zwaarden, vuurwapens, zeeschepen, politieke organisatie en schrift. Wat ertoe heeft geleid dat de Europeanen een groot voordeel hadden op de Azteken. De verklaring van Diamond is erg overtuigend. Eurazië heeft inderdaad de grootste landmassa. Daarna komt Amerika, maar dat continent is vooral noord-zuid georiënteerd; vervolgens komt Afrika, opnieuw vooral noord-zuid georiënteerd en dan pas komt Australië.

Hij verklaart ook waarom Amerika door Europa en niet door China is gekolonialiseerd. Ook dat verklaart hij vanuit geografische verschillen. China heeft als rijk niet de vele uithoeken die Europa heeft en mist ook centrale bergketens zoals de Alpen en de Pyreneeën, die het gebied verdelen in kleinere gebieden. China kende daardoor al veel eerder en vaker een centrale leiding, terwijl Europa heel lang een lappendeken bleef van staatjes en vorstendommen. Dat bleek een voordeel toen Christoffel Columbus bij verschillende vorsten kon gaan 'shoppen' voor ondersteuning voor zijn expeditie naar Indië. Na een aantal afwijzingen vond hij uiteindelijk de koning van Spanje bereid om een kleine vloot uit te rusten.

Jared Diamond beschrijft ook hoe China millennia lang veel hoger ontwikkeld was dan Europa. Hij beschrijft hoe tussen 1405 en 1420 enorme Chinese vloten meerdere ontdekkingsreizen maakten tot ver langs de kusten van Afrika. Maar toen deze vloten met het bericht terugkwamen dat China veruit de meest ontwikkelde cultuur en economie bezat, besloot de Chinese keizer dat verdere reizen overbodig waren. De keizer verbood het gebruik van grote zeeschepen. Het gevolg kennen we uit de geschiedenisboekjes. China trok zich terug achter de Chinese muur, terwijl Europa zich verder ontwikkelde en dankzij nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen stoomschepen en snelvuurkanonnen kon gaan

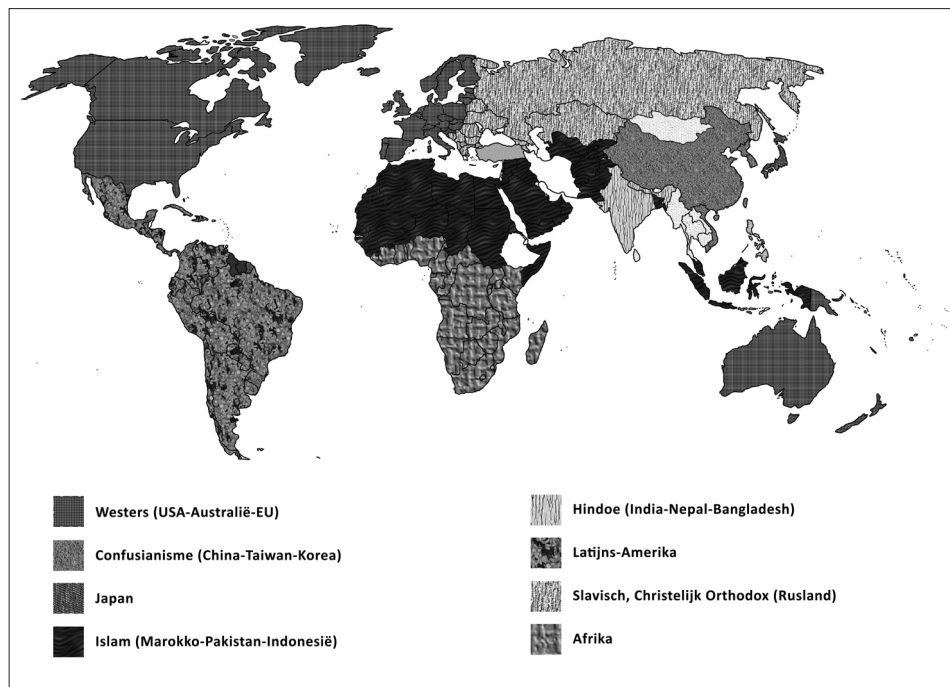
bouwen. Europa was aan het eind van de 19^e eeuw technologisch superieur aan China en het kon de Chinezen dwingen Europese kolonies in eigen land te accepteren.

Diamonds boek bevat nog veel meer interessante observaties. Hij wijst er bijvoorbeeld op dat toen de eerste mensen Australië en Noord-Amerika binnentrokken, daar binnen korte tijd vrijwel alle domesticeerbare dieren uitstierven. Volgens Diamond kwam dat waarschijnlijk, omdat de dieren nog niet bang waren voor mensen. Zij waren immers nog nooit eerder door mensen bejaagd, terwijl de mensen, toen zij daar binnentrokken, al efficiënte wapens hadden ontwikkeld.

Botsende beschavingen

Ook de Britse historicus en socioloog Samuel Huntington beschrijft de ontwikkeling van de beschavingen, naast en met elkaar. In zijn boek 'The Clash of Civilizations' onderscheidt hij acht beschavingen of machtsblokken. Deze verschillen van elkaar door kenmerken van taal, religie, cultuur, etniciteit en geografie.

Verdeling van beschavingen over de aarde volgens Huntington

Huntington zag op de plaatsen waar deze beschavingen elkaar raken spanningen optreden. Bijvoorbeeld in landen als Turkije, Israël en Palestina, Irak, Indonesië of Pakistan. Anders dan veel mensen denken, was hij overigens helemaal niet zo negatief over deze botsingen. De plekken waar de beschavingen elkaar raken en naderen, zijn volgens hem ook de plekken waar nieuwe ontwikkelingen en wederzijdse bevruchting plaats kunnen vinden.

Volgens Huntington is het naïef of zelfs arrogant om te denken dat de westerse waarden, wetten en politieke systemen universeel zijn. Als westerse landen de niet-westerse landen voortdurend aansporen tot democratisering en het overnemen van westerse normen, roept dit veelal vijandig gedrag op. Dit verklaart volgens Huntington ook waarom niet-westerse landen zich vaak verzetten tegen de internationale verdragen en organisaties. De Rechten van de Mens van de Verenigde Naties kunnen volgens hem beter de Rechten van de Westerse Mens heten.

Huntington beschrijft de ‘botsing’ der beschavingen als een botsing van culturen, talen en zeker ook religies. Veel internationale (en nationale) spanningen hebben inderdaad een religieuze component. Bijvoorbeeld de spanningen in voormalig Joegoslavië, het Israëliësch-Palestijnse conflict, de strijd tussen sjiieten en soennieten, de godsdienstonlusten in India, Pakistan en Thailand en tot voor kort de strijd in Noord-Ierland.

Daarom is het interessant om eens te bezien hoe de religies zich over de wereld hebben verspreid. Onderstaande tabel geeft allereerst de omvang van de verschillende geloven aan. Anders dan veel mensen denken is bijvoorbeeld het christendom veruit de grootste godsdienst. Verder valt op dat er maar twee grote religies zijn met meer dan een miljard aanhangers.

1. christendom	2,1 miljard	7. inheems	300 miljoen
2. islam	1,3 miljard	8. traditioneel Afrikaans	100 miljoen
3. niet-religieus	1,1 miljard	9. sikhs	23 miljoen
4. hindoeïsme	900 miljoen	10. juche	19 miljoen
5. taoïsme en confucianisme	400 miljoen	11. spiritisme	15 miljoen
6. boeddhisme	380 miljoen	12. joods	14 miljoen

Het kaartje hieronder toont de verspreiding van de top 2 geloven over de wereld. Vijftig procent van de wereldbevolking is aanhanger van of het christendom of de islam, maar de derde (en snelst groeiende) groep is 'niet-religieus'. Vijfenzeventig procent van de wereldbevolking 'gelooft' in de top 5, daarna komen er alleen nog heel veel kleine splintergeloven.

Verspreiding islam (lichtgekleurd) en christendom (grijsgekleurd) op de wereld.

Het valt verder ook op dat er twee grote families van godsdiensten zijn. De Verre-Oostengodsdiensten zoals het Hindoeïsme en het Boeddhisme en de Midden-Oostengodsdiensten, waaronder het Christendom, de Islam en het Joodse geloof. De Verre-Oostengodsdiensten kenmerken zich door begrippen als verlichting, karma, reïncarnatie en plicht. Waarbij hindoes en sikhs het universum zien als gods lichaam, terwijl boeddhisten niet geloven in een opperwezen, maar in één grote, kosmische waarheid. De Midden-Oostengodsdiensten hebben misschien nog wel meer met elkaar gemeen. Ze zijn abrahamitisch (gaan alle drie terug naar Abraham, de legendarische aartsvader), monotheïstisch, kennen een openbaring door een tussenpersoon (Jezus, Mohammed, Mozes), kennen een leven na de dood en hebben alle drie een heilige tekst (bijbel, koran, thora). Men noemt ze dan ook wel de 'geloven van het boek'.

Godsdienstige verschillen versterken vaak het wij-/zij-denken en vergroten daarmee de spanningen tussen groepen. De meeste gelovigen zijn er namelijk van overtuigd dat hun god de enige ware god is en dus dat de god of goden van de anderen, valse goden of afgoden zijn. Er zijn in de loop der eeuwen dan ook al

heel veel oorlogen gevoerd en moorden gepleegd uit naam van de een of andere god. Godsdienst lijkt daarmee wel een uitvinding van de duivel.

Ook de talen 'schuren' langs elkaar heen en beïnvloeden elkaar. Momenteel zijn er naar schatting nog zo'n 6000 levende talen. Ook deze diversiteit in talen is ontstaan tijdens het millennialange uiteenwaaiëren van de mensheid. De meeste van deze 6000 talen worden alleen nog door een kleine groep ouderen gesproken. Naar verwachting zal tegen het eind van deze eeuw daarom zo'n 90% van alle talen zijn verdwenen.

Door de toegenomen internationale contacten, handel, reizen, toerisme, wetenschappelijke uitwisseling en de media is de dominantie van de grote wereldtalen de laatste jaren enorm gegroeid. Sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog zijn de Verenigde Staten van Amerika economisch, cultureel (Hollywood, Broadway), politiek, militair en wetenschappelijk de dominante kracht in de wereld geworden. Het Engels vervult sindsdien steeds meer de rol van gemeenschappelijke wereldtaal. Zelfs andere 'grote' talen als Duits, Frans en Arabisch dreigen steeds minder relevant te worden, omdat zij minder worden gebruikt in de internationale handel en wetenschap. Maar een andere taal ligt op de loer. Eind 2013 waren er al meer dan 600 miljoen Chinezen online. Dat was ongeveer evenveel als er toen Engelstalige internetgebruikers waren. Wordt het Chinees de grootste wereldtaal van de toekomst?

De eeuw van Azië

Samuel Huntington voorspelde een verschuiving van de macht in de richting van Azië. De Singaporese oud-diplomaat, politicus en filosoof Kishore Mahbubani is hierop doorgegaan. Hij beschrijft in zijn boek 'De eeuw van Azië' een aantal interessante ideeën over de westerse arrogantie en de 'modernisering' van het Verre Oosten. Mahbubani constateert bijvoorbeeld dat het Verre Oosten intussen de 'zeven zuilen van wijsheid', zoals hij dat noemt, van het Westen overneemt. Dat zijn achtereenvolgens:

1. De vrije markteconomie
2. Meritocratie (gelijke kansen voor iedereen)
3. Pragmatisme (theorie wordt in de praktijk getoetst)
4. Vreedzame conflicthantering (dialogoog)
5. De rechtsstaat

6. Algemene leerplicht
7. Wetenschap en technologie

Dit zijn zeven 'uitvindingen' die de sociale infrastructuur beter en efficiënter laten functioneren en daarmee de welvaart bevorderen. Kort toegelicht:

1. De vrije markteconomie

In een vrije markteconomie, is sprake van minimaal overheidsingrijpen. Vraag en aanbod bepalen wat er wordt gekocht en geproduceerd. De Schotse econoom Adam Smith is daar grondlegger van.

2. Meritocratie

In een meritocratie is de positie, rang of beloning van elk individu gebaseerd op zijn of haar verdiensten (merites). Promotie vindt dus plaats op basis van kwaliteiten en prestaties en niet op basis van bijvoorbeeld familiebanden, afkomst, klasse, leeftijd of etniciteit. In zo'n maatschappij wordt geen talent verspild. Ieder individu kan de top halen.

3. Pragmatisme

Het pragmatisme is een levenshouding waarin wordt gekeken naar de effectiviteit van oplossingen. Men kiest niet op basis van ideologie of vooroordelen, maar op basis van bewezen (of te verwachten) effectiviteit.

4. Vreedzame conflicthantering

Oorlog en geweld leiden tot zinloos bloedvergieten en vernietiging en vernieling van kapitaal en goederen. Geweldloze conflicthantering voorkomt dat conflicten en belangentegenstellingen uit de hand lopen. In de westerse landen (EU) bleek vreedzame conflictbeheersing een effectief middel om zonder zinloos bloedvergieten de gewenste doelen te bereiken.

5. De rechtsstaat

In een rechtsstaat zijn alle mensen voor de wet gelijk en dienen zij zich allemaal aan dezelfde wetten en regels te houden. De rechtsstaat beschermt daarmee ieders belangen en geeft stabiliteit. De rechtsstaattedachte is ontwikkeld als reactie op de macht van absolute heersers, zoals Lodewijk XIV of Karel II. De rechtsstaat voorkomt daarmee willekeur, bevordert rechtszekerheid en rechtsgelijkheid en beschermt de burgers tegen de (al)macht van de staat.

6. Algemene leerplicht

Tot de invoering van de algemene leerplicht werden belangrijke groepen (bijvoorbeeld vrouwen en de lagere sociale klassen) uitgesloten van onderwijs. Daarmee werd een belangrijke bron van menselijk kapitaal ongebruikt gelaten. Verplicht onderwijs voor iedereen is ook een uitstekend middel om cultuur over te dragen en kennis en macht te spreiden.

7. Wetenschap en technologie

Wetenschap en het gebruik van technologie zijn al heel oud, maar ergens in de 12^e eeuw werd er in Midden-Europa iets nieuws aan toegevoegd. Men ontdekte daar het belang en de kracht van waarheidsvinding en objectiviteit. Het stimuleren van objectieve kennisvergaring leidde tot de bloei van wetenschap en technologie en een enorme toename van (bruikbare) kennis.

De enorme voorsprong van het Westen wordt door Azië ingelopen nu het deze sociale uitvindingen in sneltreinvaart ook invoert. Maar Azië neemt deze niet klakkeloos over. De elites in India en China (her)ontdekken volgens Mahbubani momenteel ook hun verleden. Zij zoeken en vinden weer de aansluiting bij hun eeuwenoude cultuur en tradities en pakken nu hun oude leidende rol weer op.

Volgens Mahbubani heeft Amerika haar leidende positie verspeeld en is het feitelijk moreel en economisch failliet, heeft Europa ingeboet aan dynamiek en veerkracht en is Azië bruisend van nieuwe energie en ideeën. Volgens hem zijn India en China er daarbij niet op uit om de wereldheerschappij te veroveren. Dat past niet in de oosterse levensbeschouwing en cultuur. Wat zij wel willen is orde en stabiliteit op mondiale schaal. Zij willen samen met het Westen zorgen voor die orde en stabiliteit. Volgens Mahbubani wordt het Oosten echter onvoldoende gehoord in het Westen. Het Westen is te veel met zichzelf bezig.

Mahbubani onderscheidt in het proces van mondialisering drie perioden:

De eerste periode liep ruwweg van 1490 tot 1914. Dit was het tijdperk van de Europese dominantie en het kolonialisme. Deze fase eindigde met de Eerste Wereldoorlog en de grote depressie van de 30-er jaren.

De tweede periode begon na de voor Europa zo desastreus verlopen Eerste Wereldoorlog en werd gekenmerkt door het overwicht van Amerika en de US-

dollar. Deze tweede periode is nu volgens Mahbubani vastgelopen in de financiële crisis, de milieuproblematiek en de energieschaarste.

In de derde periode die zo rond 2000 begon, zien we de opkomst van China en India. Twee nieuwe economische supermachten met honderden miljoenen hardwerkende, goed opgeleide handwerklieden en ingenieurs. Deze fase kenmerkt zich onder meer door de ICT-ontwikkeling die afstand, plaats en tijd minder belangrijk heeft gemaakt. Dankzij het internet en de andere moderne communicatiemiddelen hebben India en China direct toegang tot de wereldmarkten.

Er zijn wel enkele kanttekeningen te maken bij de ideeën van Mahbubani. Allereerst is Azië zeker geen homogeen blok. Zo neemt Japan al eeuwen westerse technologie en westerse sociale uitvindingen over en absorbeert deze zeer effectief in haar eigen samenleving. Na de Tweede Wereldoorlog hadden Zuid-Korea, Taiwan, Maleisië, Hongkong en Singapore zich al razendsnel ontwikkeld. De oostkust van China volgt pas sinds dertig jaar deze ontwikkeling. En Noord-Korea is nog zo gesloten en afgeschermd dat het voorlopig niet zal aanhaken.

Er zijn ook belangrijke verschillen tussen India en China. In China groeit de bevolking met 0,6 procent per jaar, in India met 1,4 procent. Rond 2030 zal de bevolking van India daardoor naar verwachting groter zijn dan die van China. Verder heeft de elite in India het Engels als voertaal en kent India al meer dan zestig jaar een redelijk functionerende democratische traditie. India kent ook een hoge mate van macro-economische stabiliteit. China kent daarentegen geen vrije wisselkoers, geen open bankwezen en geen onafhankelijke financiële instituties. Het lijdt ook meer dan India onder corruptie en een inefficiënt bankwezen. Voorts heeft China zichzelf achter een nationale firewall opgesloten en kent het geen open democratie, een zeer beperkte vrijheid van meningsuiting, een beperkte vrije pers en beperkte toegang tot het internet. Het onderwijs en de gezondheidszorg zijn in China wel weer beter ontwikkeld dan in India. Ontegenzeggelijk zijn beide slapende reuzen nu echter wakker geworden en bezig met een indrukwekkende inhaalrace.

Ook binnen India en China bestaan grote verschillen. Denk aan de verschillen tussen het arme West-China en de rijke oostkust en de verschillen tussen de rijke delen van Mumbai en Bangalore en de arme sloppenwijken in bijvoorbeeld Delhi en Karachi. De berichten over corruptie, gebrekkige democratie, financiële

onvrijheid en ineffectieve instituties in China (en in mindere mate in India) plaatsen verdere vraagtekens bij de stelling van Mahbubani dat Azië de zeven zuilen van wijsheid heeft overgenomen. Zijn stelling geldt wel voor delen van Oost-Azië, zoals Japan en steden als Singapore en Hongkong, Shanghai en Mumbai, maar zeker nog niet voor de meer afgelegen plattelandsgebieden. Ook de heersende kastensystemen hebben niet aan implementatie van de zeven zuilen van wijsheid bijgedragen. China is inmiddels wel opgeklommen tot de tweede handelsmacht van de wereld, maar India loopt nog flink achter.

Bruto Nationaal Product in miljard US \$ 2014

Europese Unie	18.010
China	17.620
Verenigde Staten	17.420
India	7.376
Japan	4.751
Duitsland	3.722
Nederland	799

Bron: CIA Factbook

Deze cijfers zijn misschien enigszins verrassend. Zo staat de EU, anders dan veel mensen denken, als economische grootmacht bovenaan dit lijstje, zelfs boven Amerika. China, dat een paar jaar eerder slechts een bruto nationaal product had dat de helft bedroeg van de EU of Amerika, heeft in een paar jaar tijd een sterke groei doorgemaakt en staat nu op plaats twee. Hoe lang dat nog blijft, valt te bezien aangezien de economische groei van China de laatste jaren terugloopt en er in de EU door de economische crisis nauwelijks sprake is van groei. India groeit nog met 7 procent. Notabene, het bruto nationaal product van een klein land als Nederland is nog altijd bijna vijf procent van het immens veel grotere China.

Opkomst en ondergang van de nationale staten

Een van de zeven zuilen van wijsheid van Mahbubani is de natiestaat als georganiseerde samenlevingsvorm. Nu is de staat als organisatie al heel oud. Koningen, keizers en andere vorsten hadden binnen hun grondgebied al heel lang een geweldsmonopolie en mochten naar believen belasting heffen. Pas in de 19^e eeuw ontstonden de nationale staten. Mensen gingen zich vereenzelvigen met de natiestaat en er ontstond een nationale identiteit. De Nederlanden waren daarin

voorloper. De nationale identiteit werd gecreëerd door het herschrijven van de geschiedenis en verplicht (taal)onderwijs. Ook kunst en cultuur werden nadrukkelijk ingezet om een nationale identiteit te creëren. Er was dus eerst een staat en toen pas de natie. De Europese Unie probeert op soortgelijke manier een Europese identiteit te scheppen door de vlag, de grondwet, het volkslied en de euro. Waarom is er overigens nog geen wekelijkse EU-voetbalcompetitie, waarin alle landen vertegenwoordigd zijn en een gezamenlijke deelname aan de Olympische Spelen?

Volgens Kenichi Ohmae (auteur van het boek 'The end of the Nation State') leven wij momenteel in de nadagen van de natie als organisatievorm. Hij constateert dat wij ons vaak niet realiseren dat de nationale staat een recent verschijnsel is. Tot de industriële revolutie rond 1800 berustte de macht grotendeels nog bij de feodale overheden. Er waren wel grotere staten, maar die bestonden meestal uit niet meer dan een samenstel van kleinere lokale overheden, steden, gewesten, vorstendommen en graafschappen. Nederland bestond bijvoorbeeld uit de zeven provinciën. Duitsland was een lappendeken van kleine vorstendommen en overheden en het werd pas in 1871 door Otto von Bismarck tot een eenheid gesmeed (een soort Verenigde Staten van Duitsland; tegenwoordig bestaat het nog altijd uit zestien deelstaten). Ook Italië bestond uit honderden stadstaten en werd in 1870 door Giuseppe Garibaldi verenigd. Zelfs oudere staten zoals Frankrijk en Engeland, vormden vooral in naam een eenheid. Lokale edelen hadden nog veel macht en konden wetten en regels naar believen aanpassen en uitvoeren. De meeste staten in Afrika, het Midden-Oosten, Zuid-Amerika en Zuidoost-Azië zijn van nog veel recenter datum.

Ohmae laat zien dat de natie vooral een product was van de industriële revolutie en de daarmee samenhangende opkomst van het kapitalisme. Het kapitalisme heeft volgens hem geleid tot een toenemende mondiale economische verwevenheid en is daarmee een belangrijke bindende kracht. Economische beslissingen in Nederland hebben hun invloed over de gehele wereld en omgekeerd hebben beslissingen in bijvoorbeeld Singapore invloed op de Nederlandse samenleving. Multinationale ondernemingen hebben tegenwoordig vaak meer macht dan nationale overheden. Over de hele wereld zien we intussen hoe de explosief groeiende wereldhandel de natie onder druk zet. Nationale staten beginnen steeds meer te lijken op businessunits die met elkaar om werkgelegenheid en welvaart moeten concurreren in de wereldeconomie. Geen land ter wereld, zelfs

niet Amerika, is nog langer in staat zelfstandig te zorgen voor de eigen veiligheid, welvaart, grondstoffen en hulpbronnen. We zien daardoor overal de nationale grenzen vervagen. Daarmee gepaard gaand, zien we ook een emancipatie van de middenklasse. Voor het eerst in de geschiedenis zien we in vrijwel alle landen van de wereld een groep ontstaan van welvarende, goed opgeleide burgers. Deze groep welvarende burgers beginnen steeds meer een nieuwe politieke macht te vormen los van de 'oude' lokale, religieuze of feodale elite.

Ook in de Derde Wereld, waar het grootste deel van de mensheid leeft, zien we nu, zo'n 200 jaar later dan in Europa, een massaal proces van industrialisatie. En ook daar zien we nu, net als destijds in Europa, de opkomst van een nieuwe welvarende middenklasse. En deze ondergraaft net als eerder in Europa de macht van koningen en dictators en wordt zo de motor van sociale vernieuwing. Deze middenklasse heeft baat bij sociale stabiliteit en bij een vrije uitwisseling van goederen en informatie. De leden van deze groep staan steeds meer over de landsgrenzen heen met elkaar in contact via de geschreven en gedrukte media, via internationale handel, vertalingen en straalvliegtuigen, maar vooral via de elektronische snelweg, via radio, televisie, telefoon, fax, internet, mobiele telefoons en satellietontvangers. Zo vormt zij een nieuwe politieke macht binnen iedere staat. En wanneer deze middenklasse eenmaal de smaak van vrijheid en welvaart heeft geproefd, wil zij deze niet meer afstaan.

Volgens Kenichi Ohmae kent deze groeiende middenklasse, toenemende materiële en immateriële behoeften en verwachtingen. Volgens hem maken mensen, als zij een inkomensniveau bereiken van pakweg 10.000 euro per jaar per persoon, een ingrijpende psychologische verandering door. Wanneer deze mensen zich niet langer hoeven te bekommeren om de vraag hoe ze aan hun volgende maaltijd moeten komen of aan welke ziekte hun volgende familielid zal overlijden, krijgen zij behoefte aan consumptiegoederen. Hierdoor treden zij binnen in de wereld van de luxegoederen, die vanuit de geïndustrialiseerde landen ook hun land binnenkomen. En nog veel belangrijker, vanaf dat moment gaan zij om zich heen kijken en zich afvragen waarom zij niet hebben wat anderen wel hebben. En even belangrijk: zij beginnen zich af te vragen waarom zij zulke zaken al niet veel langer hebben.

De geschiedenisboeken beschrijven een verleden waarin een kleine elite vaak met harde hand regeerde over een onderdrukte massa. Deze elite monopoliseerde

kennis, opleiding, macht en welvaart en hield zo de rest van de bevolking onder de duim. Deze machthebbers hadden er belang bij om internationale eenwording tegen te gaan, omdat dit hun eigen lokale macht inperkte. Ook in onze tijd spelen deze tegenkrachten nog steeds. In landen als Noord-Korea, Indonesië, Cambodja of Iran zie je hoe de lokale elite nog steeds probeert internationalisering tegen te gaan. Ook de tegenstand vanuit de nationale parlementen tegen de verdere eenwording van Europa kunnen we duiden als weerstand van een elite die haar machtsbasis ziet verdwijnen. Met de opkomst van een internationaal georiënteerde middenklasse verwatert immers de macht van de heersende lokale en nationale elites.

De kracht van de media

In de 15^e eeuw kwam in Europa de boekdrukkunst tot ontwikkeling. Zo kon informatie veel sneller, goedkoper en gemakkelijker worden vermenigvuldigd, bewaard en verspreid. Opeens konden oude en nieuwe ideeën gemakkelijk en snel grote groepen mensen bereiken. De uitvinding van de losseletterdrukkers vormde een enorme verbetering van de informatie- en communicatietechnologie (ICT). De snelheid waarmee de drukpers en de drukkers zich toen over Europa verspreidden, doet denken aan de groei van het internet nu. Beginnend met de eerste losseletterdrukkers in Mainz in 1457 waren er binnen 23 jaar al drukpersen in meer dan 110 steden: 50 in Italië, 31 in Duitsland, 9 in Frankrijk, 8 in Spanje, 8 in Nederland en 4 in Engeland. Rond 1450 waren er in heel Europa naar schatting zo'n 30.000 boeken. Allemaal met de hand geschreven, vaak letterlijk door monnikenwerk of primitief gedrukt vanaf houten stempels of platen.

In 1500, dus nog geen 50 jaar na de uitvinding van de boekdrukkunst, waren er naar schatting al meer dan één miljoen boeken beschikbaar, alleen al in West-Europa. En nog veel belangrijker, deze boeken lagen niet meer alleen maar in kloosters en universiteitsbibliotheken, maar waren verspreid over bredere lagen van de bevolking. De snelheid waarmee en de manier waarop toen kennis werd verspreid en bovenal werd gedemocratiseerd, kende zijn weerga niet. Wie er het geld voor had en de leeskunst machtig was, kon zomaar kennismaken van alles dat de boekhandelaren op de plank hadden. De ontdekking van de boekdrukkunst heeft daarmee een enorme impact op de wereld gehad. Dankzij goedkoop te produceren boeken werd de kennis van de Renaissance en later van de Verlichting over heel Europa verspreid. Dit maakte de snelle groei van het protestantisme en het humanisme mogelijk en droeg bij aan het einde van het

feodalisme, de opkomst van de moderne wetenschap, de alfabetisering van de massa en uiteindelijk de bevrijding van het individu. In een proces van eeuwen heeft deze oude ICT-revolutie geleid tot een spreiding van kennis en macht en daardoor letterlijk tot een maatschappelijke revolutie.

Ontdekkingsreizigers vanuit West-Europa brachten deze nieuwe ideeën naar de rest van de wereld. Dit werd later nog gemakkelijker met de komst van nieuwe ICT zoals de telegraaf, de telefoon, radio, film, tv en internet. Daardoor zie je nu steeds meer interculturele contacten. In Bhaktapur, de heilige stad van Nepal, draagt de jeugd jeans en drinkt Coca-Cola. In Amsterdam kunnen we wierook, boeddhabbeeldjes en kleding uit Nepal kopen. Dat wil niet zeggen dat Amsterdammers nu boeddhisten zijn geworden of Nepalezen hun cultuur verloochenen, maar wel dat dit uitwisselen geleidelijk aan leidt tot meer naar elkaar toe groeien.

Wie nu naar verre streken reist, ziet dat er tegenwoordig overal radio, tv, telefoon en internet is. Tot in de kleinste dorpjes in Nepal of Iran vind je nu draagbare radio's, tv's, schotelantennes, mobiele telefoons en zelfs internetcafés. Dat heeft gevolgen voor de manier waarop de wereld in elkaar zit. Geleidelijk aan begint er nu een gemeenschappelijk mondiaal bewustzijn te ontstaan. We beseffen steeds meer dat we leven op ons gezamenlijke Spaceship Earth. We zien over de hele wereld hoe de middenklasse toegang krijgt tot het Engels als een gemeenschappelijke wereldtaal en tot de mondiale informatievoorziening. We zien ook een toenemende economische verwevenheid, het ontstaan van gemeenschappelijke consumptiepatronen, van een wereldopinie, kortom we zien het begin van een wereldcultuur ontstaan. Natuurlijk zijn hier de nodige vraagtekens bij te zetten. Westers is niet hetzelfde als modern. Westers staat wel voor zaken als mensenrechten, democratie en rechtsgelijkheid, maar het overnemen van westers consumptief gedrag (vet, gebakken en gemalen rundvlees eten tussen een wit broodje, gebleekte spijkerbroeken dragen, bruisende zoetzure drankjes drinken) is nog geen bewijs dat alles in elkaar overgaat.

We kunnen wel overal waarnemen hoe de telefoon, de radio, de televisie en vooral het internet de wereld steeds kleiner maken en daarmee de betrokkenheid met onze verre burens vergroten. Bill Gates, dankzij zijn software één van de rijkste mensen ter wereld, zei het ook: *De elektronische snelweg zal grenzen doen vervagen en zal het ontstaan van een wereldcultuur bevorderen, of*

zal in ieder geval bijdragen aan gemeenschappelijk beleefde culturele activiteiten en waarden. Wij denken dat mensen er behoefte aan hebben om bij vele gemeenschappen te behoren, inclusief de wereldgemeenschap. En inderdaad, ICT maakt dat informatie steeds sneller, goedkoper en gemakkelijker de wereld rondgaat. Dit zal er op den duur toe leiden dat de grenzen tussen mensen steeds verder worden geslecht.

De elektronische snelweg, die ook bestaat uit Hollywood, Bollywood, CNN, BBC-world, Discovery, Sky en vele andere TV-zenders, satellieten en mobiele telefoons, YouTube, Twitter, Facebook, Baidu en Instagram, brengt amusement, nieuws en informatie tot in de meest geïsoleerde gebieden op aarde. Zelfs de meest strikte theocratieën en dictaturen zoals in Egypte, Iran of Afghanistan kunnen de verspreiding van het internet of de satellietshotel niet stoppen. Zo dringen overal in de Derde Wereld de nieuwe en het traditionele gezag ondermijnende beelden van welvaart en democratie door. Dat heeft overigens niet alleen maar positieve effecten. Op de elektronische snelweg overheersen nog steeds vooral de commerciële boodschappen. Cynisch geformuleerd komen deze maar al te vaak neer op: ‘consumeer en wees gelukkig’. Coca-Cola en andere westerse ‘verworvenheden’ lijken voor veel mensen het paradijs op aarde. Prachtige oude culturen zoals in Nepal of Indonesië dreigen daardoor te verdwijnen. Ongebreideld consumptisme en kapitalisme leiden echter tot uitputting van grondstoffen, aantasting van natuurlijke milieus, het uitsterven van vele plant- en diersoorten en een gevaarlijke aantasting van eco- en klimaatsystemen. Dat zijn bepaald geen elementen van een betere wereld.

Het is dan wellicht een (schrane) troost dat zo ook de culturele barrières en scheidslijnen verdwijnen die gedurende de gehele menselijke geschiedenis hebben gezorgd voor zoveel bloedvergieten, armoede en uitsluiting. Het is in een kleine, drukbevolkte wereld zoals de onze noodzakelijk om over oude scheidslijnen heen te stappen, want alleen zo kan mondiale zelfvernietiging door wapenwedloop, oorlogen, aantasting van het milieu, uitputting van de natuurlijke hulpbronnen en door overbevolking worden voorkomen.

Naar een planetair bewustzijn

Bijna iedereen van boven de vijftig kent de foto van het Vietnamese meisje Phan Thi Kim Phúc dat half verbrand wegrent na een napalmbombardement op haar dorp. Deze foto werd indertijd een icoon in het protest tegen de oorlog in Viet-

nam. Tegenwoordig stellen de elektronische media ons in staat bijna *real-time* mee te kijken bij rellen, oorlogen en politieke ongeregelde heden. Denk aan de studentenprotesten op het Plein van de Hemelse Vrede in Peking, de monnikenprotesten in Birma en Tibet en nog niet zo lang geleden de demonstraties na de verkiezingen in Iran en voor de val van de regimes in Tunesië, Egypte en Libië. Maar dat geldt niet alleen voor ongeregelde heden en oorlogen. Wij zijn nu voor het eerst in de wereldgeschiedenis in staat rechtstreeks in andere landen mee te kijken bij verkiezingen, natuurrampen en allerlei andere nieuwsfeiten. Daardoor ontstaat wereldwijd het besef dat misstanden niet meer ongezien kunnen blijven voortbestaan. Machthebbers kunnen daardoor niet meer zomaar doen wat ze willen. De internationale media hebben geleid tot het begin van een mondiale gemeenschap met een mondiale publieke opinie en een mondiale ethiek. Buitenlandse politiek is daardoor heel anders geworden. En niet alleen is er iets ontstaan als een mondiale publieke opinie, voor het eerst in de wereldgeschiedenis kunnen gewone burgers nu wereldwijd samenwerken met mensen die ze helemaal niet kennen en mogelijk ook nooit in levende lijve zullen ontmoeten. Wij denken dan aan bijvoorbeeld de vele non-gouvernementele organisaties die zijn ontstaan en die actief zijn op alle terreinen van de binnen- en buitenlandse politiek.

Die internationale samenwerking is nodig, want wat al is niet grensoverschrijdend: ook goederen, diensten, mensen, misdaad, ziekte, vervuiling, terrorisme, klimaatverandering, et cetera, houden zich niet aan grenzen. Onze instituties, instellingen en organisaties op terreinen als politiek, rechtspraak, zorg en onderwijs zijn hier helaas nog niet of nauwelijks op voorbereid. Door de globalisering raakt alles niet alleen steeds meer met elkaar verweven, maar door de nieuwe media gaat dit ook steeds sneller. De traditionele *checks and balances* in het nationale en mondiale politieke en sociale systeem, waar verschillende machten met eigen bevoegdheden elkaar controleren, kunnen dit niet meer aan. Het versterken van de internationale samenwerking is daarom noodzakelijk. Tegenwoordig zijn er wel al onnoemlijk veel internationale samenwerkingsverbanden: de EU, het IMF, de G20, de OESO, de ICO, WTO, het Internationaal Strafhof, de Verenigde Naties en natuurlijk de NGO's en bedrijven die over de grenzen samenwerken. Hoewel die internationale samenwerking soms nog uitermate gebrekkig en oppervlakkig is, zou wat er nu al bestaat voor de 19^e eeuwse mens waarschijnlijk op een utopie geleken hebben. Veronderstel eens dat er geen EU zou zijn geweest, hoe zou de geschiedenis dan zijn verlopen? Of veronderstel eens dat we tijdens de recente economische crisis geen euro zouden hebben ge-

had? Zouden we dan ook in Nederland een IJslandscenario hebben gehad met een compleet faillissement van Fortis en ABN AMRO?

Wij zijn de eerste generatie die de kracht van een mondiale publieke opinie en van een mondiale ethiek kunnen combineren met mondiale organisaties en samenwerkingsverbanden. Die combinatie is belangrijk, want voor het verder versterken van de internationale instituties is steun vanuit de publieke opinie nodig. Politici en bestuurders kunnen immers alleen wetten en regelingen aanpassen als daarvoor voldoende draagvlak aanwezig is onder de bevolking. Daarvoor is een verandering nodig in de beleving van mondiale rechtvaardigheid en een mondiaal verantwoordelijkheidsbesef. En ook al bestaat er – ondanks televisiezenders als CNN en het internet en andere grensoverschrijdende media – nog geen echte wereldopinie, er bestaat al wel een groeiende mondiale verbondenheid.

Ook de verdere mondialisering van de economie draagt hieraan bij. Binnen multinationals leren mensen van verschillende nationaliteiten immers samenwerken. De belangen van de multinationale ondernemingen zijn gediend bij meer internationale samenwerking. Met hun bezittingen over de gehele wereld hebben zij veel te verliezen en daarom zullen zij alles in het werk stellen om oorlogen en internationale spanningen te voorkomen. Zelfs ‘bloedeloze’ cyberoorlogen zijn voor multinationals kostbaar vanwege de schade aan hun elektronische infrastructuur.

De mensheid op een tweekoppige berg

Wij staan als mensheid nu op een tweekoppige berg. Midden in de geboorteweën van wat we een Type 1 mondiale beschaving noemen, staan we voor de opgave om de transitie te maken naar de wereldgemeenschap die onze hele planeet duurzaam beheert. Het is lang niet zeker dat de mensheid in staat is deze overgang te maken. De komende decennia kan de mensheid een grote sprong voorwaarts maken naar een echt mondiale beschaving, maar ook meegesleurd worden in een tsunami van samenhangende rampen en elkaar uitlokkende en versterkende negatieve spiralen, zoals grote oorlogen om de steeds schaarser wordende grondstoffen, wetenschappelijke ontsporingen, ineenslopende milieusystemen, terroristische aanslagen, falende naties, vreemdelingenhaat, groeiende criminaliteit, epidemieën en onbeheersbare virussen en bacteriën.

Naast de politieke wil tot internationale samenwerking is de verdere technologische ontwikkeling cruciaal. Nieuwe technische toepassingen kunnen de mensheid voorzien van nieuwe (deels nog ondenkbare) hulpbronnen maar ook – en dat is de andere kant – leiden tot de totale ondergang van de mensheid. Het hoopvolle perspectief is dan de overgang naar een Type II of zelfs een Type III mondiale beschaving. Een Type II beschaving is in staat ook de buurplaneten te koloniseren en is dus ruimtevaardend. Een Type III beschaving is tot nog veel meer in staat. In dit boek beperken we ons voorlopig maar even tot het eerste type, dat al even boeiend als ingewikkeld genoeg is.

We staan dus op een cruciaal moment in de wereldgeschiedenis. De wereld globaliseert in een steeds hoger tempo. Er ontstaat geleidelijk aan een mondiaal bewustzijn en een wereldgemeenschap. We hebben gezien hoe de mensheid zich heeft verspreid over onze aardbol en daarbij veel verschillende culturen heeft ontwikkeld. Hoe de mensheid daarbij eerst uiteen viel in steeds meer verschillende groepen, religies, taalfamilies en naties, maar dat er op een gegeven moment een tegenbeweging is ingezet. Na enkele eeuwen van langzaam van elkaar leren en naar elkaar toegroeien, is dit proces de laatste jaren door de komst van de digitale media enorm versneld. In vele landen hebben de mensen intussen instituties opgezet (sociale uitvindingen gedaan) die hebben gezorgd voor vrede en voorspoed. Recent is het door televisie, telefoon en vooral internet mogelijk om, zonder in levende lijve naar andere continenten of landen af te reizen, toch in *real time* contact te hebben met onze medeaardbewoners. Dit heeft geleid tot een ontwikkeling in de richting van een mondiale beschaving, met mondiale organisaties en een mondiale ethiek. Er zijn nog een hoop hobbels te nemen (denk aan het Midden-Oosten, spanningen op verschillende plaatsen op het gebied van cultuur en de strijd om de steeds schaarsere natuurlijke hulpbronnen). Maar de wereldgemeenschap begint langzaam vorm te krijgen met een besef van wederzijdse verbondenheid en afhankelijkheid en een gemeenschappelijke toekomst.

Deze ontwikkeling heeft zich redelijk spontaan voltrokken, althans zonder duidelijke sturing van bovenaf. Kennelijk werken er krachten, in de manier waarop wij mensen ons in ons sociale systeem organiseren, ondanks kleinere en grotere momenten van terugval (de twee grote wereldoorlogen bijvoorbeeld). Maar wij staan nu als mensheid op een tweekoppig punt. Er is geen tussenweg, omdat de wetenschappelijke ontwikkelingen steeds sneller verlopen, de verschillende machts-

blokken en invloedssferen steeds dichterbij elkaar komen en omdat criminaliteit, milieuvuiling, veranderende klimaten, grondstoffenschaarste, terrorisme, epidemieën en ander ongerief zich niet meer houden aan nationale grenzen. Het wordt het paradijs op aarde of een megacrisis. Misschien niet vandaag of morgen, maar wel ergens in de komende decennia. We hebben misschien nog enige tijd, maar ruimte voor een minder drastisch scenario is er niet meer. Misschien kunnen we nog enkele jaren langzaam doormodderen op de weg omhoog, maar voor hetzelfde geld glijden we morgen al met z'n allen de afgrond in.

Als we weten hoe dit proces precies verloopt, kunnen we het bijsturen. Dan kunnen we gericht en naar wens invloed uitoefenen. Daarover gaat dit boek.

